

MUSTAQIL TA’LIM JARAYONIDA TALABALARNING FIZIKANI O’ZLASHTIRISH KO’NIKMASINI RIVOJLANTIRISHNING SHAKL VA METODLARI

Dusmuratov Mansur Baysoatovich, ChDPU dotsenti, p.f.f.d. (PhD)
Email: mansurdusmuratov099@gmail.com. Tel: +99890 999 92 78

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21168333>

Annotatsiya: Mazkur maqolada kredit-modul tizimi sharoitida talabalarning fizika fanini o’zlashtirish ko’nikmasini rivojlantirishda mustaqil ta’limning o’rni, shakllari va metodlari tahlil qilingan. Mustaqil ta’limni samarali tashkil etishning pedagogik-didaktik asoslari, auditoriya va auditoriyadan tashqari mustaqil ish turlari hamda ularni fizika ta’limida qo’llash imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy interfaol metodlar, raqamli ta’lim vositalari va mustaqil ta’lim yondashuvlarining talabalarning tanqidiy fikrlashi, tadqiqotchilik kompetensiyasi hamda fizika fanini chuqur o’zlashtirishiga ta’siri ochib berilgan.

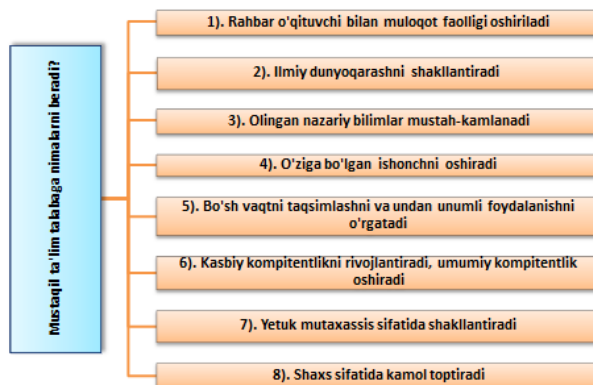
Kalit so’zlar: mustaqil ta’lim, kredit-modul tizimi, fizika ta’limi, talabaning mustaqil ishi, o’qitish metodlari, o’zlashtirish ko’nikmasi, ECTS, interfaol metodlar, raqamli ta’lim, tanqidiy fikrlash, kompetensiyaviy yondashuv.

Bugungi kundagi kredit-modul tizimining oliy ta’limga joriy qilinishi o’qitish sifatini oshirish, shaffoflikni ta’minlash, korrupsiyaga barham berish, ta’lim oluvchining haqiqiy bilimni yuzaga chiqarish hamda talabaning mustaqil o’qib-o’rganib, o’z ustida ishlashiga zamin yaratadi. Ta’lim jarayonini tashkil qilishning kredit-modul tizimi – bu modulli o’qitish texnologiyalari va kredit ta’limi bo’linmalarining kombinatsiyasiga asoslangan o’quv jarayonini tashkil etish modeli hisoblanadi. Ta’lim jarayonini tashkil etish va amalga oshirish ko’p qirrali va murakkab harakat tizimidir. Bu tizimning joriy etilishi o’qituvchi va talabaning samarali ishini rag’batlantirishning muhim omilidir. Malakali kadrlar tayyorlashda ta’lim jarayonini samarali tashkil qilish muhim o’rin tutadi [1].

Zamonaviy pedagogik talqinda mustaqil ta’lim shaxsga yo’naltirilgan ta’lim prinsipi bilan uzviy bog’liq. Pedagogik nuqtai nazardan, mustaqil ta’lim o’quvchining faolligiga tayangan holda, uning individual xususiyatlarini hisobga olib o’qitishni nazarda tutadi. O’qituvchi bu jarayonda rahbar-murabbiy (facilitator) rolini bajaradi – ya’ni, o’quvchini yo’naltiradi, motivatsiya beradi, ammo bilimni tayyor holda bermaydi. Mustaqil ta’limning didaktik mohiyati shundaki, unda o’quvchi bilim egallash bilan birga, bilim va ko’nikmalarni shakllantirishning usullarini ham mustaqil ravishda anglab oladi va ular ustida ishlaydi [1,2].

ECTS ta’lim tizimida yuklama taqsimoti shunday bo’linadiki, unda talab ko’proq o’z ustida ishlashi va topshiriqlarni mustaqil bajarishi nazarda tutiladi. O’zbekiston Respublikasi oliy ta’lim muassasalarida ham har bir fanning o’zidan kelib chiqib umumiy fan yuklamasining 40–50%ini auditoriya soatlari, 50–60%ini esa mustaqil ta’lim soatlari egallaydi. Mustaqil ta’limga shuncha ko’p e’tibor qaratilishi, 60% kreditlar ajratilishi natijasida talaba nimaga erishadi, umuman olganda mustaqil ta’lim talabaga nima beradi degan savol ko’pchilikda tug’ilishi tabiiydir. Bu juda katta savol bo’lib, unga misol sifatida qisqa qilib shunday javob berish mumkin: agarda mustaqil ta’lim risoladigidek tashkil qilinsa, talabada ko’plab ijobiy o’zgarishlar hosil qiladi, jumladan, o’qituvchi-talaba orasidagi aloqalar faol fazaga o’tadi, talaba yetuk kadr sifatida shakllanadi va hokoza. Bunda 1-diagrammada to’la javob olish mumkin [2,3].

1-diagramma

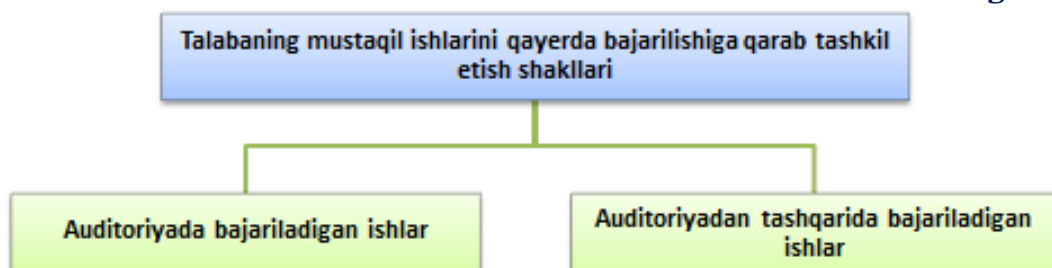

Bugungi kunda talabalarining mustaqil ishlarining quyidagi turlarini ajratish mumkin [4]:

- o'quv rejasi bilan belgilangan auditoriya o'quv mashg'ulotlari davomida mustaqil ishlash (ma'ruzalar, seminarlar, amaliy ishlar);
- rejalashtirilgan konsultatsiyalar, ilmiy-ijodiy uchrashuvlar, shuningdek testlar va imtihonlar natijasida amalga oshiriladigan o'qituvchi rahbarligi va nazorati ostida mustaqil ish;
- talaba tomonidan uy vazifasini o'quv va ijodiy xarakterda bajarishda dars mashg'ulotidan tashqari mustaqil ish.

Talabalarining mustaqil ishi o'quv jarayonini tashkil etishning barcha shakllarini qamrab oladi. Vaqt va joyga, o'qituvchi rahbarligining tabiatiga va natijalarni nazorat qilish usullariga qarab, mustaqil ishlar auditoriya bajariladigan va auditoriyadan tashqarida o'z tashabbusi bilan bajariladigan turlarga bo'linadi (2-diagramma).

2-diagramma

Auditoriyadan tashqari mustaqil ish – talabalarining darsdan tashqari vaqtida o'qituvchi nazorati ostida, lekin uning bevosita ishtirokisiz, maxsus ishlab chiqilgan o'quv-uslubiy ta'minot asosida amalga oshiriladigan rejalashtirilgan o'quv va ilmiytadqiqot va boshqa ishlaridir. Auditoriyadan tashqari mustaqil ishlar ham o'z navbatida asosiy ishlar va qo'shimcha ishlarga bo'linadi [3,4].

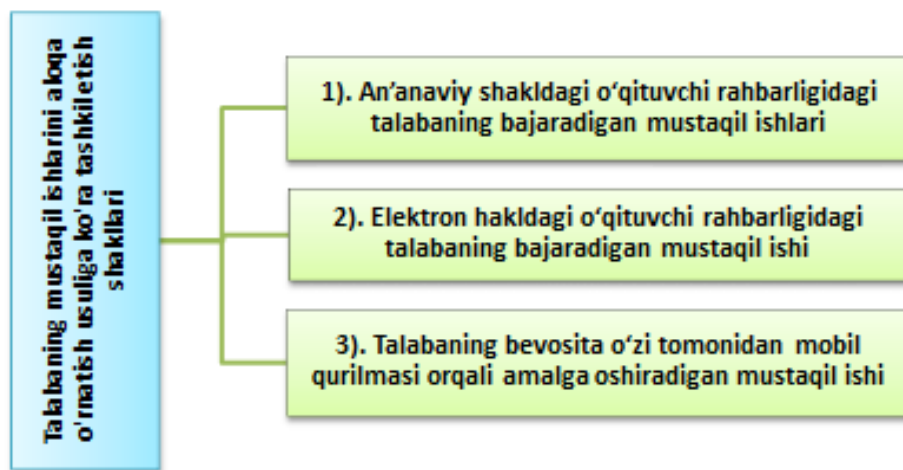
Asosiy mustaqil ishlarga quyidagi ishlar kiradi:

- o'quv fanining nazariy materialini ishlab chiqish;
- seminar va amaliy mashg'ulotlarga, oraliq va yakuniy nazorat ishlariga, nazorat so'rovlariga, blits-so'rovlarga tayyorgarlik;
- laboratoriya ishlariga nazariy tayyorgarlik, shu jumladan hisobot-kitob natijalarini yozish va xulosalar chiqarish;
- hisob-grafik ishlari yoki kurs ishlariga tayyorgarlik ko'rish;

- attestatsiya testi va imtihonlariga tayyorgarlik ko’rish va ularni topshirish.
- Qo’shimcha mustaqil ish rejalashtirilgan mustaqil ishning barcha boshqa shakllarini, ya’ni quyidagilarni o’z ichiga oladi [3,4]:
- hisobotlar yozish;
 - konspekt yozish;
 - referat yozish va rasmiylashtirish;
 - glossariylar tuzish;
 - multimediya taqdimotini ishlab chiqish;
 - davra suhbatlari o’tkazish yoki ularda ishtirok etish;
 - turli olimpiadalarga tayyorlanish va ularda ishtirok ertish;
 - tezis yoki maqolalar yozish va nashrdan chiqarish;
 - o’quv jarayoniga taalluqli me’yoriy hujjatlar va boshqalar bilan ishlash (masalan, zachetkaga baholarni qo’ydirish yoki guruh jurnalini yuritish).

O’quv rejalari va o’quv-uslubiy materiallarda ko’zda tutilmagan talaba-larning o’z tashabbuslari bilan bajariladigan mustaqil ish talabalar tomonidan ularning o’quv va ilmiy qiziqishlariga qarab amalga oshiriladi. Mustaqil ishning ushbu turiga quyidagilar kiradi: talabalarning ilmiy ishlari, ilmiy, ilmiy-amaliy va ilmiy-uslubiy konferentsiyalarda, seminarlarda, olimpiadalarda va boshqalarda qatnashish, talabani qiziqtiradigan turli xil tadbirlar [4].

3-diagramma

Talabalarning mustaqil ishlarini talaba-o’qituvchi orasidagi aloqa o’rnatish usuliga ko’ra ham 3-diagrammada keltirilgan shakllarda joriy etish mumkin:

Mustaqil ta’limning afzalliklari ayniqsa fizika fanini o’qitishda yaqqol namoyon bo’ladi. Fizika – bu tabiat qonunlarini o’rganadigan, ko’pincha eksperiment va amaliy mashg’ulotlarga tayanuvchi fandir. Fizika darslarida o’quvchilarning mustaqil faoliyatini tashkil etish ularni ng fanni chuqurroq tushunishiga, qiziqishining ortishiga va ilmiy-tadqiqot ko’nikmalarining shakllanishiga zamin yaratadi. Quyidagi 4-diagrammada fizika ta’limida mustaqil ta’limni amalga oshirishning ayrim shakl va metodlari keltirilgan bo’lib, ulardan ba’zilariga to’xtalib o’tamiz [3]:

4-diagramma

Yuqorida keltirilgan metod va vositalar fizika darslarida o'quvchi faolligini oshirishga xizmat qiladi. Mustaqil ta'limni qo'llash natijasida talabalar o'zlarini mashg'ulot darsining “egasi”dek his eta boshlaydilar, ya'ni ular topilgan yechim yoki olingan natijalarni shaxsiy yutug'i sifatida qabul qiladi. Bu esa ularda ta'limga nisbatan ijobiy munosabat va qiziqish uyg'otadi. So' nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar natijasi ham mustaqil ta'lim yondashuvlari kutilgan natijani beri shini tasdiql amoqda. Xususan, onlayn fizika kurslarida Physics Independent Learning model (PIL modeli) dan foydalanish talabalar mustaqil o'qish ko'nikmasi va tanqidiy tafakkurini sezilarli darajada oshirganligi aniql angan. Ushbu yondashuv talabalarga muayyan mavzuni mustaqil o'zlashtirish uchun ketma-ket vazifalar va onlayn ko'rsatmalar berib borishni nazarda tutadi. Natijada, avval mustaqil ishlashga qiynaluvchi talabalar ham bosqichma-bosqich o'z-o'zini o'qitish kompetensiyasini rivojlantirgan va yakunda ularning fizika fanidan erishgan natijalari an'anaviy usulda o'qigan tengdoshlariga qaraganda yuqori bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Усмонов Б.Ш., Хабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модул тизимида ташкил қилиш, ўқув қўлланма. – Тошкент.: Наврўз, 2020. – 120 б.
2. Tursunov S.Q., Umarov I.S. Kredit-modul tizimida talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish, o'quv qo'llanma. Toshkent.: Nizomiy nomidagi TDPU bosmaxonasi, 2024 y. – 115 b.
3. Вохид Ўринов. Ўзбекистон Республикаси Олий Таълим Муассасаларида ECTS Кредит-Модуль Тизими: Асосий Тушунчалар ва Қоидалар, қўлланма. — Тошкент.: Эл-юрт умиди жамғармаси ва Республика Олий Таълим Кенгаши билан ҳамкорликда, 2020. – 64 б.
4. S.X.Daminova. Mustaqil ta'lim tushunchasining pedagogik-psixologik mohiyati va uning ta'lim jarayonidagi ahamiyati // INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY. 2025, 3-son. 242-254 b.